

ТВОРЧИСТЬ ЯК ЗАСАДНИЧИЙ РЕСУРС НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

М. Колотило

аспірантка кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

У статті здійснено порівняльний аналіз традиційного та конструктивного (творчого) підходу до організації навчання в системі університетської освіти. Стверджується, що саме викладання, засноване на творчості викладача та студента, є найбільш відповідним та прогресивним методом навчання в сучасному університеті.

Ключові слова: навчання, інтерпретативна схема, проєктивність, конструктивізм, творчість, ендогенний та екзогенний підходи.

Динаміка сучасного суспільства спричинює процеси глобалізації та трансформації усіх соціокультурних сфер життєдіяльності соціуму. Чільне місце серед них займає освіта як символічний національний капітал держави. Нинішній соціум, формуючи власне новий стиль життя і виокремлюючи освіту як центральне ядро, якісним чином змінює концептуальні засади університету. Сьогодні першочерговим питанням є переосмислення постійної суперечності між усталеними завданнями освіти університету і тими практичними потребами, що їх суспільство та держава від нього очікують. Яскравим підтвердженням всього вищесказаного можуть виступати погляди представників марксизму, які стверджували, що кожному етапі історичного розвитку взаємодія особистості та людства має особливий характер, обумовлений сукупністю життєвих обставин конкретної суспільно-економічної формації. При цього людина розумілася не лише як об'єкт соціальної дії, але й як його суб'єкт, здатний активно змінювати своє середовище. Саме тому К.Маркс акцентує увагу на вивченні людини, стверджуючи в «Німецькій ідеології» наступне: «Умови, за яких відбувається спілкування індивідів..., представляють собою умови, що відносяться до їх індивідуальності, і не виступають чимось зовнішнім для них; це – умови, за яких ці певні, існуючі в певних відносинах індивіди лише й можуть творити своє матеріальне життя і те, що з ним пов'язане; відповідно, вони є умовами самодіяльності цих індивідів, і створюються вони саме цією їх самодіяльністю» [5,72].

Властиві для сучасної університетської освіти трансформації потребують освоєння і нових методів організації навчальної діяльності, відходу від того підходу, що отримав назву «лінія Герберта», тобто від ідей німецького педагога І.Ф.Герберта, орієнтованих на академізм та авторитарність навчального процесу, його жор-

стку центрованість на викладачі. Все більш перспективними виглядають, цитуючи А. Маслоу, «самоактуалізація та самотрансценденція» студентів [4]. Звісна річ, при цьому слід пам'ятати, що навчання виступає особливою формою пізнавальної діяльності, і відповідно, розуміння концептуальних змін у методах викладання в університеті залежить від прийнятого нами загального процесу пізнання. Різні концепти знання будуть призводити до різних поглядів на освітній процес. У більш широкому контексті це означає залучення процесу навчання в культурні контексти, в яких та чи інша модель освіти звертається до особистості і світу. Проблема полягає в тому, як в наших практиках самості ми звертаємося до світу, що набуває особливого значення в сучасному мультикультурному світі. В ситуації глобалізації кожна людина бере участь більше ніж в одній культурі [7, 53], постійно «перетинаючи» культурні межі та конструюючи і пере-конструюючи в процесі цього смисли.

Особливої актуальності в даному сенсі набувають питання про те, яким чином мають діяти педагоги, звертаючи увагу на «практики самості»; чи можливо застосовувати старі й добре перевірені методи в новому освітньому полі; яким чином можливо враховувати різні навчальні стилі, типові для різних студентів, пам'ятаючи, що за цими стилями приховані культурні засади, які сформували особистість. При цьому великого значення набуває подолання культурної депривації, коли студенти просто не знають, чого вони позбавлені. Саме на цей аспект має бути спрямована реформа університету, а не на позбавлення студента майбутнього шляхом демагогічних розмірковувань, яка у нас хороша освіта. Як відзначає П.Бурд'є, «один з найбільш прихованих

ефектів університетської інституції полягає в тому, що завдяки практично повній своїй монополії, особливо у відношенні до найобездоленіших, вона позбавляє студентів розуміння того, чого вона (інституція) їм не пропонує» [2,12].

Даною проблематикою займалася й продовжує займатися велика плеяда фахівців з різних галузей гуманітаристики. Серед вітчизняних науковців слід відзначити доробки В. Кременя, В. Андрущенко, М. Згуровського, М. Зубрицьку. Серед зарубіжних авторів слід згадати К. Маркса, Г. Міненкова, П. Бурд'є, Р. Барта, Д. Дьюї, Д. Джерджена тощо.

Метою дослідження є порівняльний аналіз традиційного та творчого (конструктивного) підходу до організації процесу навчання в університеті та обґрунтування необхідності впровадження останнього в сегмент вищої освіти сучасності

Основними завданнями, поставленими в ході написання роботи є наступне: розглянути суспільні передумови, що спонукали появу нових методик викладання в університеті; проаналізувати традиційний та творчий (конструктивний) підходи до організації навчального процесу; визначити вплив запровадження новітнього підходу до викладання в університеті на взаємовідносини «викладач-студент».

Немає особливої потреби занадто детально доводити, що навчання, принаймні в сегменті гуманітарної освіти, представляє собою зустріч студентів з певними текстами, сенс яких вони мають виявити і визначити в контексті певних «горизонтів розуміння» і інтерпретативних схем; іншими словами, навчання виступає в певному сенсі герменевтичним процесом. Традиційно наша система освіти в цілому і вищої освіти зокрема орієнтувалася в процесі навчання на пасивне сприйняття студентом інформації: смисл повністю знаходиться в тексті, читач(слухач) має отримати його з тексту за допомогою викладача, який знає як правильно це зробити. Проте більш перспективним з точки зору тенденції розвитку сучасної системи освіти виглядає інший, конструктивний підхід: смисл є результатом комунікації читача (слухача) і тексту, студента і викладача. Сприйняття, мислення, інтерпретація та пам'ять опосередковуються ментальними схемами – ієрархічними структурами організації знання, які дозволять студентам в своєму мисленні йти далі наявної інформації. Мова йде про те, що читач, виявляючи смисл тексту, активно спілкується зі своїми інтерпретативними схемами і що різні читачі будуть використовувати різноманітні схеми та пропонувати різні інтерпретації. На думку, американського психолога К.Роджерса «...в даній ситуації мова йде про створення нових мов, а відповідно, й нових реальностей, оскільки мова і є самою реальністю» [8,69]. Навчальний процес стає

творчим, свого роду конструктивістською поетикою, символічним втіленням реальності. При цьому, цитуючи Р.Барта, слід відрізнити текст «виголошуваний» та текст «написаний» [1,75]. В першому випадку ми маємо орієнтацію лише на пасивне сприйняття інформації (типові лекційні заняття), на яких студенти мають вивчити пропонований текст і відтворити його. Сприйняття написаного тексту передбачає активну участь студента, його увагу до використовуваних лінгвістичних засобів, його залучення до самостійного конструювання смислової реальності. Все це свідчить про зростаючу актуальність проєктивного навчання, яке повністю відповідає сучасним трансформаційним змінам в університеті.

Потоки інформації, що пронизують нині всі сфери життя суспільства і особистості, кардинально змінюють попередні уявлення про засвоєння знання як певного перевіреного та санкціонованого суспільством систематичного результату конкретних досліджень. Хаотична інформація потребує іншого підходу: завданням самого студента стає її систематизація, впорядкування, визнання істинною і достовірною, до того ж на основі постійної зміни правил гри в інформаційному полі. Іншими словами, студент не засвоює готову картину світу, а творить її самостійно у відповідності до своїх запитів та цілей. Таким чином, змінюється традиційне сприйняття взаємодії «викладач-студент», у чому, очевидно, і виявляються особливості префігуративної культури. Освіта набуває проєктивного характеру, що передбачає, з однієї сторони, використання різноманітних способів та засобів навчання, а з іншої – інтегрування знань, вмінь з різних галузей науки, техніки, творчих сфер. Іншими словами, університетська освіта виступає в якості простору діалогічного проектування світу та власної ідентичності, а не простим накопиченням інформації. Студент сам обирає власну освітню траєкторію, більше того, по суті закладаються практики і вміння по життєвої освіти як постійної зміни ідентичності за динамічних соціальних умов. З метою підтвердження даної думки, доцільним буде згадати думку П. Бурд'є, який обґрунтовано засвідчує наступне: «проти вузького раціоналізму я хотів би запропонувати таку взаємодію викладача та його студента, яка була б орієнтована на трансляцію від першого до другого мистецтва як теоретично і практично слід мислити, говорити і робити» [2, 92].

Технології взаємодії викладача та студента в університеті, що спираються на традиційну епістемологію, конструюються

навколо того, що П. Фрейре образно назвав «моделлю живлення» [6, 26]. Спершу діють вчені та експерти, що відкривають та демонструють істину, якою й будуть «живитися» студенти. Від останніх очікують пасивного засвоєння готових знань, умінь та навичок. В рамках подібних освітніх практик трансльовані матеріали вилучаються з контекстів і декларуються як однозначно встановлене, істинне знання, що не потребує обговорень та доповнень. В результаті подібні методи викладання виявляються зовнішніми щодо реального життя і складно транслюються на мову живої культури.

Таким чином, стає очевидним, що найбільш адекватним для сучасного університету є конструктивний (творчий) підхід до організації навчального процесу та формування взаємодії викладача та студента. Конструктивізм передбачає одночасне звернення і до характеру знання, що пропонується університетом, і до характеру навчання. Він не представляє собою набір конкретних методів викладання та форм організації взаємодії викладача та студента, а виступає радше особливою філософією освіти, яка відповідає епосі зміни пізнавальних ідеалів та способів пізнання, зміни нарративної орієнтації сучасної культури в цілому. Досить цікаво даний аспект проблеми продемонстрований в роботі К. Джерджена. Зокрема, він підкреслює, що слід виділяти два підходи до отримання знання в університеті: екзогенний (орієнтований на світ) та ендогенний (орієнтований на свідомість). Цим також визначаються й форми взаємодії педагога та студента. «Там, де педагог-екзогеніст фокусується на впорядковуванні сигналів із зовнішнього світу, необхідних для формування правильного уявлення, педагог-ендогеніст основний наголос ставить на властивих людині здатностей розуміння, логіки та понятійного розвитку» [3, 19]. Екзогенна орієнтація педагога та студента предметно центрована. Студент – «*tabula rasa*», на якій викладач має прописати необхідні знання. Головна орієнтація – накопичення інформації, перевага надається екзаменаційному контролю, на якому визначається за певними правилами кількість засвоєної інформації. Ендогенний підхід передбачає використання раціональних здібностей індивіда: важливою є не кількість інформації, а способи її осмислення. Перевага надається дискусіям між студентами та викладачем, екзаменаційним есе та іншим видам творчих робіт. У процесі навчання згідно з конструктивістським підходом роль викладача не зводиться виключно до «роздавання знань», швидше – це допомога студентам в концептуальній організації певних сфер досвіду. В такому випадку педагог має уявляти на якому когнітивному рівні знаходяться студенти і до чого вони мають прагнути. Американський філософ Д. Дьюї, один з найбі-

льших прихильників даної концепції, вважав, що «освіта – це не підготовка до життя, а саме життя» [7, 55]. Іншими словами, навчання будь-якому предмету має бути прив'язане до більш широкого соціального контексту. При цьому слід організувати навчальний процес, орієнтуючись, перш за все, на індивіда, а не на предмет. Д. Дьюї акцентував увагу на навчанні, заснованому на дослідницьких підходах, і тлумачив його при цьому як засіб вирішення проблематичних ситуацій, що й стимулює студентів до отримання знань. Важливою ознакою такого підходу виступає рефлексивна позиція як викладача, так і студента.

В питанні характеру взаємодії в стінах університету викладача та студента є досить важливий аспект, пов'язаний з акцентом чи то на навчанні, чи на викладанні. Звісна річ, що обидва процеси є взаємопов'язані, їх складно відрізнити. Тим не менше саме в аспекті творчості дані способи діяльності є досить відмінними, оскільки саме від наголосу на тому чи іншому методі фактично залежить вибір стратегії організації взаємодії викладача та студента. Більше того, за кожним акцентом приховуються свої соціальні практики та соціальні очікування. При наголосі педагога на викладанні увага, перш за все, концентрується на кількості і якості залучених до навчального процесу ресурсів, на втіленні вищезазначеної «моделі живлення». Викладач та студент дистанціюються один від одного, оскільки один з них (викладач) є суб'єктом навчального процесу, а інший (студент) – об'єктом. Акцент на навчанні значною мірою знімає цю дистанцію. Очевидно, що найкращі ресурси не гарантують настільки ж прекрасних результатів.

Водночас, активне залучення студентів до процесу отримання знань, до активної співпраці з викладачем під час дискусій, колективного обговорення сприяє формуванню нової якості отримуваних знань та нової форми взаємодії викладача та студента. Викладач при цьому вирішує, перш за все, наступне питання: що він може і має зробити, щоб студент активно й ефективно навчався. Іншими словами, мова йде про таку модель навчального процесу, при якій головний акцент робиться саме на студентові, на розкритті його власного потенціалу, на формуванні його особистого ціннісного відношення до світу. За традиційного викладання основні завдання педагога обмежуються проведенням занять, розробкою завдань і оцінкою результатів їх виконання; за центрованого на студентові навчання викладач, виконуючи всі вищевказані функції,

одночасно надає студентам можливості для спільного навчання, формуючи тим самим у них навички спільної роботи. І сама така модель є найбільш відповідна до сучасного університету в контекстах глобалізації. Звісна річ, що вона передбачає творчий процес як студента, так і викладача. Зокрема, педагог, орієнтований на дану модель, має сконцентрувати увагу саме формуванні у студентів самостійного підходу до отримання знань, що означає уміння ними бачити мету свого навчання, орієнтуватися, де саме їхні знання можуть бути використані, нести відповідальність за отримання освіти. Оскільки така форма організації навчального процесу не є стандартизованою, то одним з головних завдань викладача та студента є створення клімату взаємної поваги, довіри та відкритої комунікації.

Творчий (конструктивний) підхід виступає в якості філософії освіти, заснованої на тому, що, аналізуючи власний досвід, студент конструює особисте розуміння світу, в якому він існує. Кожен створює власні «схеми», «правила» та «ментальні моделі» для осмислення досвіду. Конструювання смислів і є самим процесом навчання. За цим приховано те, що І.Гофман називає «системою первинних фреймів» або схем-інтерпретацій, чимало з яких не мають чітко вираженої та осмисленої людиною форми, проте здатні задавати певний підхід, перспективу. Звідси можна зробити два найважливіші для університетської освіти висновки: по-перше, обмірковуючи та реалізуючи власні стратегії та методики викладач має концентрувати увагу на студентові, а не лише на навчальній дисципліні; по-друге, не існує знання, незалежного від смислу, який надається студентом; насправді, знанням виявляється лише те, що самі студенти за допомогою викладача конструюють в процесі навчання. Помилковим є судження і викладача, і студента, які вважають, що виголошена на лекції певна модель інтерпретації певної проблеми, є достовірним знанням. Навчальний процес поза установками на формування рефлексивності є безплідним і перетворюється в елементарне заучування того, що вважається в даному дослідницькому співтоваристві правильним, істинним.

У сучасній філософії освіти все частіше акцент робиться саме на навчанні як дослідженні, що виступає прямими втіленням творчого підходу до навчання. Стверджується, що слід прагнути до створення середовища, яке сприяло б проведенню досліджень з використанням методик, спрямованих на формування навичок вирішення проблем та неформального мислення, близького до наукового. Освіта, на думку Дьюї, є реконструкцією досвіду, що збільшує значимість вже існуючого, а також є способом скеровувати хід засвоєння наступного досвіду [7, 56].

І це зовсім не применшує позиції викладача в навчальному процесі; навпаки, за конструктивного підходу його роль набуває ще більшої ваги, аніж в традиційній системі навчання. Більше того, зі зростанням дослідницької свободи студентів в процесі конструювання нових знань якісно зростає і вага викладача як творчої особистості.

Таким чином, до провідних засад творчого (конструктивного) підходу в організації навчання в університеті можна віднести наступне: знання про світ засноване на сконструйованій моделі реальності, яка лише частково може бути перевірена емпірично; навчання є пошуком смислів, при якому викладач має прагнути не забезпечити студентів готовою та опрацьованою ним інформацією, а пробуджувати у них орієнтацію на дослідницькі принципи; для того, щоб успішно діяти викладач має розуміти як ментальні моделі, що використовуються студентами при сприйнятті світу, так і передумови, закладені в основі цих моделей; особливу увагу слід звернути на взаємодію мови та навчання, оскільки методика викладання в університеті і є, по суті, вибором прийнятної в даній ситуації мовної ролі; навчання є соціальною діяльністю, воно безпосереднім чином пов'язане з соціальним оточенням і саме тому виступає сукупністю комунікативних соціальних практик різного рівня; оскільки формування концептів вимагає власного розмірковування, викладач має володіти відповідними засобами його активізації (мова йде, насамперед, про ініціювання дискусій різного типу); в якій би ситуації та формі студенти не презентували свою роботу, викладач не має однозначно стверджувати, що вони виконали це неправильно, навіть якщо такий висновок і буде справедливим.

Власне кажучи, проблема зводиться до того, як викладачі університету можуть використовувати конструктивну(творчу) модель для подолання орієнтації студентів на поверхове розуміння (тобто запам'ятовування і повторення фактів та стандартних рішень). Іншими словами, викладач має відповісти на питання: як моє викладання впливає на студентів зі сторони конструювання їх знань, а також на них як студентів? В пошуках відповіді педагог має враховувати не лише когнітивні особливості діяльності студента, але й соціальний вплив, що формує їх очікування та надії з приводу навчання. Дослідження доводять, що якість як навчального процесу в аудиторії, так і міжособистісних відносин викладачів та студентів безпосередньо впливають на якість конструйованих знань. Соціально конструктивний підхід до організації навчального проце-

су в університеті, заснований обопільно на творчості студента та викладача, має метою створення в аудиторії відповідного середовища, яке залучало б студентів до комунікативної та рефлексивної діяльності. В реаліях сучасного глобалізованого суспільства подібний підхід набу-

ває цілу низку переваг в порівнянні з традиційним, оскільки саме він є найбільш прийнятним для формування особистості, здатної динамічно та ефективно реагувати на зміни соціокультурної реальності сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барт Р. S/Z* / Р.Барт. – М.: Ad Marginem, 1994. – 256 с.
2. *Бурдые П.* Университетская докса и творчество: против схоластических делений / П. Бурдые // Socio&Logos'96: Альманах Российско-французского центра социологических исследований Института социологии РАН. – М.: Socio&Logos, 1996. – 123 с.
3. *Джерджен К.* Социальный конструкционизм: знание и практика: [Сб. статей] / К. Джерджен. – Минск.: БГУ, 2003. – 453 с.
4. *Маслоу А.* Новые рубежи человеческой природы [Электронный ресурс] / А. Маслоу. – Режим доступа: <http://viktr.narod.ru/library/maslow/index.htm>
5. *Маркс К.* Німецька ідеологія: у 6 т. / К. Маркс. – М: Просвещение, 1975. – Т. 3. – 432 с.
6. *Милль Дж. С.* Речь об университетском воспитании [Электронный ресурс] / Дж. С. Милль. – Режим доступа: <http://charko.narod.ru/index64.html>
7. *Миненков Г.* Трансформация университета и учебный процесс:[методическое пособие для преподавателей] / Г. Я. Миненков. – Минск: ЕГУ, 2000. – 164 с.
8. *Роджерс К.* К науке о личности / К.Роджерс // История психологии: XX век. – 2002. - №4. – С.67-71.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2011 р.